

MOLIYAVIY HOLAT TAHLILINING VAZIFALARI HAMDA USULLARI

Jumaboyev T.

4-kurs Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi talabasi

Bugungi kunda xo'jalik sub'ektlari moliyaviy barqarorligini ta'minlashning asosiy omillaridan biri – bu ularning mavjud resurslaridan samarali foydalanish hamda ularning miqdor va sifat ko'rsatkichlari o'rtasida mutanosiblikka erishishdan iboratdir. Bizning fikrimizcha, “Moliyaviy holat” deyilganda, xo'jalik yurituvchi sub'ektning o'z faoliyatini moliyalashtirish imkoniyatlari tushuniladi. U xo'jalik sub'ektlari normal faoliyati uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslar bilan ta'minlanganligi, ularning maqsadli joylashtirilganligi va samarali foydalanilganligi, boshqa yuridik va jismoniy shaxslar bilan moliyaviy hamkorligi, to'lovga qobilligi va moliyaviy barqarorligi bilan tavsiflanadi. Xo'jalik sub'ektlarining moliyaviy holati barqaror, nobarqaror, krizis holatida bo'lishi mumkin. Korxonada moliyaviy holati ishlab chiqarish, tijorat, moliyaviy faoliyati natijalariga bog'liq. Agar ishlab chiqarish va moliya rejalari muvaffaqiyatli bajarilsa, bu holat korxonada moliyaviy holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Aksincha, agar mahsulot ishlab chiqarish va sotish rejasi bajarilmagan, xarajatlar oshgan bo'lsa, tushum va foyda hajmining kamayishi kuzatiladi. Bu esa oqibatda, korxonada moliyaviy holati va to'lovga qobiliyatligini yomonlashishiga olib keladi. Moliyaviy holat tahlilining maqsadi – moliyaviy faoliyatdagi kamchiliklarni o'z vaqtida aniqlash va bartaraf etish, korxonada moliyaviy holati va uning to'lovga qobiliyatligini yaxshilashning imkoniyatlarini aniqlashdir.

Xo'jalik sub'ektlari moliyaviy holati tahlilini quyidagi bosqichlarda amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

- xo'jalik sub'ektlari moliyaviy holatining dastlabki tavsifi;
- hisobotlar moddalaridagi axborotlarning ishonchliligini baholash;
- buxgalteriya balansining vertikal va gorizontal tahlili;
- to'lov layoqatining tahlili;
- balans likvidligining tahlili;
- moliyaviy barqarorlik tahlili;
- mablag'lar aylanishini tahlili.

Vertikal tahlil korxonaning mulki va uning manbalari tuzilishini ifodalaydi. Gorizontal tahlil korxonaning mulki va uning manbalarini dinamik o'zgarishlarini aks ettiradi. Gorizontal va vertikal qatorlar har doim bir-birini to'ldiradi. Trend tahlili – gorizontal tahlil turi bo'lib, asos ko'rsatkichga nisbatan dinamik o'rganishdir.

Vertikal tahlil. Amalga oshirish mexanizmi tufayli uni ko'pincha tizimli deb ham atashadi. Yakuniy moliyaviy ko'rsatkichlar tarkibini aniqlash va ular iqtisodiy faoliyatning yakuniy natijasiga qanchalik ta'sir qilishini aniqlash zarur bo'lgan hollarda amalga oshirilishi mumkin.

Vaziyatni yaxshiroq tushunish uchun alohida ob'ektlar uchun miqdorlar foiz sifatida ko'rsatilishi mumkin. Bunday yondashuv iqtisodiy salohiyatni solishtirishni muvaffaqiyatli tashkil etish, foydalanilayotgan resurslarning har xil miqdorida faoliyat natijalarini baholash va mutlaq hisobot ko'rsatkichlarini buzib ko'rsatuvchi inflyatsiyaning salbiy ta'sirini yumshatish imkonini beradi.

Gorizontal tahlil. Amalga oshirish mexanizmi tufayli u ko'pincha dinamik deb ham ataladi. U ma'lum vaqt oralig'ida individual moliyaviy ko'rsatkichlarning o'zgarishini o'rganishga asoslangan. Odatda vertikal tahlildan so'ng amalga oshiriladi. Gorizontal qaysi maqola va bo'limlarda o'zgarishlar aniqlanganligini aniqlash imkonini beradi. Moliyaviy faoliyatning turli mutlaq ko'rsatkichlariga asoslangan turli nisbatlarni o'rganish muhimdir. Buning uchun moliyaviy hisobotlardan foydalaniladi. Shu bilan birga, ma'lum nuqtalar haqida ma'lumot beruvchi ko'rsatkichlarning butun guruhlari ajralib turadi. Eng keng tarqalgani nima? Bu ko'rsatkichlar: likvidlik, rentabellik, to'lov qobiliyati va moliyaviy barqarorlik, bozor faolligi, aylanma (tadbirkorlik faoliyati). Bunday holda, bir

qator aniq fikrlarni hisobga olish kerak. Avvalo, moliyaviy ko'rsatkichlarga korxonadan olib borilayotgan hisob siyosati sezilarli darajada ta'sir qiladi. Ikkinchidan, faoliyatni diversifikatsiya qilish sanoat bo'yicha tahlilni sezilarli darajada murakkablashtiradi, chunki bu holatlarda me'yoriy qiymatlar sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Uchinchidan, shuni hisobga olish kerakki, baza sifatida tanlangan koeffitsientlar maqbul bo'lmasligi va belgilangan vazifalarga mos kelmasligi mumkin.

Korxonalarining moliyaviy holatini tahlil etishda moliyaviy tahlilning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat bo'ladi:

-korxonaning moliyaviy ahvolini har tomonlama o'rganib, uning holatiga aniq va holisona baho berish;

-mablag' va manbalarning joylanishini tekshirish, ularni to'g'ri yo'nalishda ishlatilganligini aniqlash;

-hisoblash ishlarining o'z muddatida bajarilganligi, debitor va kreditorlik qarzlari tarkibini o'rganish;

-korxonaning o'ziga qarashli mablag'lari bilan qarz mablag'lari o'rtasidagi nisbat va aylanma mablag'larni manba bilan ta'minlanganligini tekshirish;

-moliyaviy intizomga qanchalik amal qilishni aniqlash va to'lov qobiliyatiga baho berish;

-korxonaning mulkining kadrligi va tez pulga aylana olish darajasini o'rganish;

-aylanma mablag'lardan foydalanishga baho berish va korxonaning moliyaviy ahvolini yaxshilash bo'yicha takliflar bayon etish va h.k.

Tahlilning asosiy maqsadi - moliyaviy faoliyatdagi yutuq va kamchiliklarni aniqlab, mablag'lardan yanada to'g'ri foydalangan holda hisob-kitob tartibini mustahkamlashga qaratiladi. Demak, bu mahsulot ishlab chiqarish va uni sotish, harajatlarni tejash, pul-moliya aloqalari va boshqa faoliyatlarning bir-biriga bog'liqligini ko'rsatadi. Moliyaviy tahlilni bajarishda zarur bo'ladigan manbalarga korxonaning balansini, unga qilingan ilovalar va boshqa hisobot ma'lumotlari kiradi. Shuningdek, buxgalteriyaning sintetik va analitik schetlari ma'lumotlaridan

ham keng foydalanish lozim. Chunki keyingi yillarda tuziladigan hisobotlarning hajmi qisqarib, tahlil imkoniyatlarini chegaralashga olib kelmoqda.

Ayniqsa mahsulot ishlab chiqarish va uni sotish, maxsus va maqsadli mablagʻlar, zahira jamgʻarmasi, foyda va zararlar, turli xil hisob-kitoblar, qiymatli qogʻoz va veksellar boʻyicha maʼlumotlardan koʻproq foydalaniladi. Bular xoʻjalik faoliyatining toʻgʻri boshqarilishi, uning moliyaviy barqaror boʻlishi va toʻlov qobiliyatining yaxshilanishiga bevosita taʼsir koʻrsatadi.

Moliyaviy tahlilning muhim xususiyatlaridan biri korxonada mulki, zahiralari va xarajatlarni har tomonlama oʻrganishdir. Bunday mablagʻlar tarkibiga ishlab chiqarish zahiralari, yaʼni xom ashyo va materiallar, sotib olingan yarim fabrikatlar va komplektlovchi buyumlar, konstruktsiya va detallar, ikkilamchi materiallar va oʻrnatilgan asbob-uskunalar, ehtiyot qismlar, parvarish va boquvdagi chorva mollari, urugʻ va yem-xashak, arzon baholi va tez eskiruvchi buyumlar va boshqalar kiradi. Ular korxonaning bir meʼyorida ishlashi hamda mahsulot ishlab chiqarishi va shartnoma boʻyicha sotish rejasini taʼminlashga yetarli boʻlishi lozim. Shuningdek, zahira va xarajatlar tarkibiga oʻsimlik va chorvachilik boʻyicha tugallanmagan ishlab chiqarish, kelgusi davr chiqimlari, tayyor mahsulot va boshqalar ham kiradi. Tugallanmagan ishlab chiqarish xarajatlarini ham oʻrganish va tahlil etish lozim boʻladi.

Xulosa: moliyaviy holat tahlilini amalga oshirish jarayoni bilan bogʻliq quyidagi umumiy xulosalarni keltirib oʻtishimiz mumkin:

1. Moliyaviy tahlil juda keng qamrovli tahlili boʻlib, u xoʻjalik subyekti moliyaviy holatidagi dinamikani ham yillar davomida, ham tarkibiy nuqtayi nazardan oʻrganish imkonini beradi.

2. Moliyaviy tahlilni amalga oshirish uchun yillar davomida shakllangan koʻrsatkichlar tizimi mavjud boʻlib, ularni shartli ravishda 5 ta guruhga boʻlish mumkin. Xususan, moliyaviy barqarorlik, aylanma mablagʻlar aylanuvchanligi yoki ishchanlik faolligi, sotish rentabelligi yoki rentabellik koʻrsatkichlari, toʻlov qobiliyati va likvidlik koʻrsatkichlari, bozor faolligi va qimmatli qogʻozlar bozorida oʻrni kabi guruhlar mavjud.

3. Moliyaviy holatni tahlil qilishda yuqoridagi tizimda 2 xil koʻrsatkichlar guruhlaridan foydalanish mumkinligini alohida taʼkidlash lozim: mutloq koʻrsatkichlar va koeffitsiyentlar.

4. Moliyaviy holat tahlilini oʻtkazish uslubiyotlarining turlicha ekanligi moliyaviy holatni atroflicha baholash imkonini berishligi alohida eʼtiborga loyiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev. A. A., Yusupova. M. B. "Buxgalteriya hisobi darslik" "Iqtisodiyot dunyosi" 2021-y
2. Karimov A. A, Kurbanbayev J. E, Jumanazarov S. A. Buxgalteriya hisobi: Darslik / - T.: "Iqtisod – Moliya", 2019. 241 – bet.
3. D.Xolboyev, U.N.Ibragimov "Moliyaviy hisob". O'quv qo'llanma. -T-2016.
4. I.K.Ochilov, J.E.Qurbonboyev "Moliyaviy hisob". O'quv qo'llanma. –T.: "IQTISOD - MOLIYA", 2007-y.
5. Hoggett, J., Edwards, L., & Medlin, J. (2018). "Financial Accounting". Wiley.